szemle-2006-2.qxd 2006. 06. 19. 13:02 Page 73

LÁSZLÓ BÉLA

A szlovákiai magyarság műveltségi szintjéről

BÉLA LÁSZLÓ
ON THE EDUCATIONAL LEVEL OF HUNGARIANS IN SLOVAKIA

376.7(437.6)(=511.141)
37.011(437.6)
371(437.6)

National minority. Populational density. Educational-qualificational level. Bachelor. Master. PhD education. Life-long education. Age groups. Grammar-school. Vocational secondary school. Trade-school. United high school.

1. Bevezető

A nemzeti kisebbségek helyzete államhatárokon belül, de nemzetközi szinten is nagyon intenzíven foglalkoztatja a kutatókat, politikusokat, a közélet szinte valamenynyi szereplőjét, ám figyelmük többnyire a kisebbségek nyelvének, kultúrájának, identitásának megőrzésére korlátozódik. Azokban a régiókban, ahol a nemzeti kisebbségek többségben élnek vagy legalábbis olyan számban, hogy nyelvüket nemcsak családi, hanem társadalmi, közéleti szinten is használják, kultúrájukat ápolják, identitásukat őrzik, a kisebbségi létnek már komoly gazdasági, életszínvonalbeli, foglalkoztatási stb. vetületei is vannak. Ezzel ellentétben a roma lakosság az egész Szlovákiát behálózó szétszórtsága miatt csak kisebb, helyi jellegű területeken jelenik meg gazdasági, fejlődési tényezőként.

A magyar nemzeti kisebbség merőben más jellegű szereplője az állam gazdasági és társadalmi életének. A 2001-es népszámlálási adatok szerint (Gyurgyík 2002, 9–12) Szlovákia 2883 településéből 551 (19,1%) településen élt legalább 100 magyar nemzetiségű lakos. A szlovákiai magyarság egyik fontos jellemzője, hogy a szlovák–magyar államhatár csaknem teljes hosszúságában összefüggő magyar nyelvterületen él, ahol 410 településen (74,4%) a lakosok többségét, de legalább 50%-át alkotja. Itt él a magyar kisebbség 76,1%-a (396 214 személy). Az sem elhanyagolható tény, hogy a magyar nemzetiségű lakosok további 116 településen alkotnak legalább 10%-os kisebbséget (kevesebb, mint 50%), ahol 85 417 magyar nemzetiségű lakos él.

A magyarok által lakott területek Szlovákia legtermékenyebb mezőgazdasági területei, ennek köszönhetően állami stratégiai érdekszféra is. Így találkoznak a magyar nemzeti kisebbség és az állam legkülönbözőbb érdekei, és így válhat a több-

szemle-2006-2.qxd 2006. 06. 19. 13:02 Page 74

ség és kisebbség érdekévé is e területek gazdasági, infrastrukturális, társadalmi fejlesztése. Ennek viszont a legfontosabb tényezői közé tartozik a megfelelő szakmai tagoltságú, jó felkészültségű emberi erőforrások megléte. Ezért a lakosság műveltségi, képzettségi szintjének, a képességek és készségek igényelt szakmai tagoltságának vizsgálata időszerű feladat.

A szlovákiai magyarság műveltségi, képzettségi szintjével kapcsolatban a szakma, a politika, a közgondolkodás a közelmúltig megelégedett annak a konstatálásával, hogy a magyar nemzetiségű diplomások és a felsőoktatásban részt vevő hallgatók aránya csak a fele az országos átlagnak. Ez az 50%-os lemaradás a második világháború óta tartósan végigkísérte a szlovákiai magyarságot.

Mindez hátrányosan befolyásolta a szlovákiai magyarság és az általa is lakott területek gazdasági és társadalmi életét. E tehetetlenségi állapotból némi kitörési esélyt sugallt az 1998-ban az MKP részvételével megalakult új kormány programja, amely szerint „a kormány garantálni fogja a nemzeti kisebbségekhez tartozó állampolgárok műveltségi szintjének emelését az országos átlag szintjére" (*A Szlovák Köztársaság…* 1998).

Ám a magyar kisebbség műveltségi szintjének problémakörét ezt követően is – tévesen – a felsőfokú képzés problémáira korlátozták, a magyar kar, illetve a magyar egyetem létrehozására, jóllehet sokkal szerteágazóbb, a közoktatásra, a felnőttoktatásra és a közgondolkodásra is kiható széles spektrumú össztársadalmi problémáról van szó. A szakma sem figyelt fel kellőképpen a műveltségi szint problémakörében rejlő kutatási lehetőségekre, annak társadalmi szükségességére és fontosságára (László 2002, 8–31).

2. Az iskolai művelődés általános tendenciáiról

Korunk iskolai művelődésének tendenciáit is szem előtt kell tartani, amikor a magyar nemzeti közösség műveltségi szintjével foglalkozunk. Lényeges annak összehasonlítása, hogy milyen mértékben követi a magyar nemzetiség fiataljainak művelődése ezeket a tendenciákat. Képzettségi, műveltségi szint alatt a továbbiakban az iskolai végzettségi szintet értjük. Most csupán néhány, e célból fontos, felfedhető fejlődési tendenciát emelünk ki.

Elsőnek azt a fejlődési irányzatot említjük, melynek eredményeként a legmagasabb elért iskolai végzettségi szint *a középiskolai végzettségről áttolódik a felsőfokú képzésre.* Azért kell növelni a diákok számát az érettségivel végződő középiskolákban, mert csak ezen diákok léphetnek be a felsőoktatásba. A háromszintű felsőfokú képzés bevezetésével az első, alapszintű képzési követelmények a munkavégzésre alkalmas szakképességek, készségek és kompetenciák megszerzését irányozzák elő a munkaerőpiacra történő kilépés lehetőségével. Ez az elkövetkező években, évtizedekben a szakközépiskolai képzés előnybe helyezését idézheti elő a hagyományos gimnáziumi képzéssel szemben.

A háromszintű felsőfokú képzés számára Szlovákiában a 2002-ben hatályba lépett felsőoktatási törvény biztosít kereteket. A felsőoktatásban a széles körű tárgyi (elméleti) tudás helyett egyrészt a gyakorlati, konkrét munkavégzési készségek, képességek kialakítása felé mozdul el az első, alapszintű képzés.

szemle-2006-2.qxd 2006. 06. 19. 13:02 Page 75

A második szintbe (master, magiszter) való belépés feltétele az első szint, a három évig tartó alapképzés (bachelor) sikeres elvégzése. Egyes szakértők szerint az első szint hallgatóinak 20-40%-a folytathatja tanulmányait a második szinten, amelynek egyetemi vagy doktori fokozathoz kell vezetnie.

Ez teljesen új helyzet elé állítja a hallgatókat és az egész társadalmat, a munkaerőpiacot, amelyre a duális, egymás mellett párhuzamosan futó ún. főiskolai és egyetemi képzést nem ismerő Szlovákia nincs felkészülve.

A globalizált gazdaság azonban járja a maga útját, és egyre nagyobb érdeklődés mutatkozik a munkaerőpiacon az olyan szakemberek iránt, akik bizonyos munkavégzési képességgel rendelkeznek felsőfokú végzettségüktől függetlenül. A művelődésszervezés piacosodását kihasználva a gazdasági piac által igényelt szakemberképzés gyors biztosítására kialakulóban van egy olyan szakemberképzési rendszer (intézményes keretekkel együtt), ahol gyors munkalehetőségeket biztosító szakképességeket, készségeket lehet szerezni. Ezek általában érettségi utáni, bachelor szintet nem teljesítő, felsőfokú akkreditációval nem rendelkező *köztes képzések.* Az akkreditált felsőfokú intézmények valószínűleg ebben a csatában alulmaradnak. Már most világosan körvonalazódnak azok a tendenciák, amelyek megkérdőjelezik a legalább master szintű egyetemi képzés tömegesítésére irányuló szemléletet. Ez ugyanis a magasabb, immár elméleti szintű egyetemi képzés színvonalának teljesítésére nem alkalmas tömegek master képzésbe való belépésével a képzés színvonalának romlásához is vezetne.

A műveltségi szint, a művelődés szempontjából a bolognai folyamat által is meghatározó fejlődési tendencia az *életen át tartó tanulás.* Ez alapvető eleme kell, hogy legyen a jövő Európájának, a tudás alapú társadalom és gazdasági prosperitás megvalósításának (Hrubos 2002).

A fejlődés tendenciái azt sugallják, hogy az érettségi után tömeges köztes szakemberképzés és a bachelor szintű képzés számára helyi, regionális szinten biztosítva lesznek a feltételek. A master és doktori szintű képzések viszont már a szélesebb körű hallgatói mobilitások keretei között folynának a hallgatók tudományos kutatómunkába való bevonásával.

A felsőoktatást az is jellemzi, hogy bővül a tudományok művelőinek, a kutatóknak a képzése, azaz a *tudósképzés,* amely az ún. *doktori képzés*i formákban valósul meg. Szlovákiában igen nagy a fejlődés a doktoranduszhallgatók számában és a doktori programok választékában egyaránt.

A háromszintű felsőfokú képzésben azonban nem elhanyagolható bizonyos kialakult arányok figyelembevétele. Nemzetközi viszonylatban ugyanis az említett háromszintű képzés mindegyikére kialakult követelményrendszer betartása mellett szükség van a hallgatók szelektálására. Már itt belép a középszintű iskolai képzés színvonalának jelentősége, mert nem mindegy, hogy a magyar nemzetiségű hallgatók milyen arányban lesznek versenyképesek az egyes felsőfokú képzési szinteken. Nagyszámú hallgató magiszteri képzésbe való bekapcsolása – nemzetközi összehasonlításban – minden bizonnyal alacsonyabb oktatási és tudásszintet eredményez. Az ilyen hallgatók viszonylag alacsony száma csökkenti az esélyt a magyar nemzetiségűek számára, hogy elfoglalhassák a gazdasági és társadalmi szférában az őket megillető arányú pozíciót.

szemle-2006-2.qxd 2006. 06. 19. 13:02 Page 76

A tudós-, ill. kutató- (PhD-) képzésben is a nemzetközi összehasonlítás kell, hogy irányadó legyen. Már nem a különböző tudományos fokozatok és címek megszerzése a cél, hanem olyan tudósok és kutatók kinevelése, akik a tudománynak és a kutatásnak fogják életüket szentelni.

3. A műveltségi szint jellemzése

Képzettségi, műveltségi szint alatt az iskolai végzettségi szintet értjük. A műveltségi szint terén meglévő lemaradást úgy lehet a legjobban lemérni, ha összehasonlítjuk a magyar kisebbség legmagasabb elért műveltségi szintjét az országos átlaggal.

Itt fel kell figyelni öt, az országos adatokhoz viszonyítva nagyon lényeges eltérésre, amelyek az iskolai végzettség terén mutatkoznak, és a magyar nemzetiség műveltségi lemaradására utalnak. Az összehasonlításon alapuló elemzések két vonalon történhetnek. Egyrészt figyelni lehet azokat a jelenségeket, amelyek a szlovákiai magyarságnak Szlovákia összlakosságához viszonyított statisztikai arányszámain alapulnak, másrészt pedig azokat, amelyek a lakosságon belüli műveltségi szintek szerinti eloszlásokból indulnak ki.

1. Először is szembetűnő, hogy igen magas a csak *alapiskolai végzettség*gel rendelkező magyar lakosok aránya. 1991-ben Szlovákia ilyen végzettségű lakosainak 14,81%-át alkották a magyar nemzetiségűek. Ez 4,05%-kal magasabb, mint a magyarok 10,76%-os aránya. A 2001-es népszámlálási adatok szerint ez a különbség 4,33%-ra emelkedett (lásd az 1. táblázatot). Ez a kedvezőtlen állapot még azon is lemérhető, hogy a magyar nemzetiségű lakosok 30,49%-a rendelkezik legfeljebb alapiskolai műveltséggel, holott ez szlovákiai viszonylatban 21,06% (lásd a 2. táblázatot). Az 1991-es évhez képest az országos adatok tükrében csekély javulást lehet észrevenni abban, hogy míg Szlovákiában az alapiskolai műveltségűek aránya 28,68%-ról 21,06%-ra csökkent, tehát 7,62%-kal, a magyar lakosok esetében ez a csökkenés 9,00%-os volt. Ez lassú kiegyenlítődésre utal.

A statisztikai adatokkal kimutatható javulás azonban nem a tényleges műveltségi szintbeli kiegyenlítődés jele, hanem nagy valószínűséggel az idősebb korcsoportok körében kimutatott magasabb népfogyatkozás következménye. Szlovákiában ugyanis a 35 év feletti lakosok körében a magyar nemzetiségűek százalékos aránya jóval meghaladja az országos átlagot, ezek közül a legfeljebb alapiskolai végzettségű magyar nemzetiségű lakosok száma is magasan túllépi az összlakossági arányszámot. Erre vezethető vissza a szlovákiai lakosság és a magyar nemzetiségűek közti 10,81%-os (39,49% – 28,68%) különbség tíz év alatt 9,43%-ra való változása is. Ha a szlovákiai magyar nemzeti kisebbség műveltségi szintje javulásának csak ilyen ütemét képes felmutatni, akkor az országos arányok elérése több évtizedig is elhúzódhat (lásd a 2. táblázatot).

szemle-2006-2.qxd 2006. 06. 19. 13:02 Page 77

1. táblázat. Műveltségi megoszlás 1991-ben és 2001-ben

	1991				2001			
Legmagasabb elért műveltség	Szlovákia	Szlovák nemzetiségű	Magyar nemzetiségű		Szlovákia	Szlovák nemzetiségű	Magyar nemzetiségű	
			Száma	%			Száma	%
1. Alapiskolai (nem befejezettel együtt)	1 512 818	1 227 127	224 025	14,81	1 132 995	907 115	158 693	14,01
2. Középiskola érettségi nélkül	1 114 717	966 827	120 724	10,83	1 264 144	1 096 585	134 388	10,63
2.1. (Ebből) szakmunkás	1 004 657	871 575	109 791	10,93	1 06 0854	914 476	120 521	11,36
2.2. Szakiskola	110 060	95 252	10 933	9,93	203 290	182 109	13 867	6,82
3. Középiskola érettségivel	963 715	851 981	84 775	8,80	1 37 8077	1 228 354	115 018	8,35
3.1. (Ebből) szakmunkás	90 773	84 084	4 880	5,38	251 992	231 181	16 107	6,31
3.2. Szakiskola	703 969	626 872	57 422	8,16	872 677	783 055	67 277	7,71
3.3. Gimnázium	168 973	141 025	22 473	13,30	253 408	214 118	31 634	12,48
4. Középiskola összesen	2 078 432	1 818 808	205 499	9,89	2 642 221	2 324 939	249 406	9,44
5. Felsőfokú	306 920	274 871	16 407	5,35	423 324	380 175	23 652	5,59
5.1. (Ebből) bachelor	-*	-	-	-	17 917	15 636	1 466	8,18
5.2. Magiszter, mérnök, orvos	-	-	-	-	382 013	343 950	21 087	5,52
5.3. PhD	-	-	-	-	23 394	20 589	1 099	4,70
6. Iskolai végzettség nélkül	27 043	19 109	2 765	10,22	15 529	10 978	1 890	12,17
7. Ismeretlen	35 161	26 137	2 483	7,06	85 533	50 129	4 045	4,73
8. Gyermekek**	1 313 961	1 153 276	116 117	8,84	1 079 853	941 518	82 842	7,67
9. Összesen	5 274 335	4 519 328	567 296	10,76	5 379 455	4 614 854	520 528	9,68

Megjegyzés: * nincs adat; ** 1991 – 15 évig, 2001 – 16 évig

2. A *középiskolai műveltségi szint* tekintetében a magyar nemzetiség még mindig elmarad az összlakossági arányoktól. Ez 1991-ben 9,89% volt, mely 2001-ben 9,44%-ra módosult. Ha ezeket a lakosság arányszámaihoz hasonlítjuk, akkor tíz év alatt az arány közelebb került a 9,68%-hoz, amely a középiskolai műveltségi szint emelkedésére utal (lásd az 1. táblázat 4. sorát). A lakosságon belül a középiskolai végzettségűek százalékos arányát véve alapul, tíz év alatt itt is bizonyos pozitív, az országos arányokhoz való közeledési folyamat figyelhető meg, amely az 1991. évi százalékos arányok (39,41% – 36,22%) 3,19%-os különbségének 2001-re 1,21%-ra történő csökkenésével mutatható ki (lásd a 2. táblázatot).

szemle-2006-2.qxd 2006. 06. 19. 13:02 Page 78

2. táblázat. Műveltségi megoszlás 1991-ben és 2001-ben (százalékban)

	1991			2001		
Legmagasabb elért műveltség	Szlovákia	Szlovák nemzetiségű	Magyar nemzetiségű	Szlovákia	Szlovák nemzetiségű	Magyar nemzetiségű
1. Alapiskolai (nem befejezettel együtt)	28,68	27,15	39,49	21,06	19,65	30,49
2. Középiskola érettségi nélkül	21,14	21,40	21,28	23,50	23,76	25,81
2.1. (Ebből) szakmunkás	19,05	19,29	19,35	19,72	19,81	23,15
2.2. Szakiskola	2,09	2,11	1,93	3,78	3,95	2,66
3. Középiskola érettségivel	18,27	18,85	14,94	25,61	26,62	22,10
3.1. (Ebből) szakmunkás	1,72 (9,42)	1,86 (9,87)	0,86 (5,76)	4,68 (18,29)	5,01 (18,82)	3,09 (14,01)
3.2. Szakiskola	13,35 (73,05)	13,87 (73,58)	10,12 (67,73)	16,22 (63,33)	16,97 (63,75)	12,92 (58,49)
3.3. Gimnázium	3,20 (17,53)	3,12 (16,55)	3,96 (26,51)	4,71 (18,38)	4,64 (17,43)	6,08 (27,50)
4. Középiskola összesen	39,41	40,25	36,22	49,12	50,38	47,91
5. Felsőfokú	5,82	6,08	2,89	7,8	8,2	4,54
5.1. (Ebből) bachelor	-*	-	-	0,33 (4,23)	0,34 (4,11)	0,28 (6,20)
5.2. Magiszter, mérnök, orvos	-	-	-	7,10 (90,24)	7,45 (90,47)	4,05 (89,16)
5.3. PhD	-	-	-	0,44 (5,33)	0,45 (5,42)	0,21 (4,64)
6. Iskolai végzettség nélkül	0,51	0,42	0,49	0,29	0,24	0,36
7. Ismeretlen	0,67	0,58	0,44	1,59	1,09	0,78
8. Gyermekek**	24,91	25,52	20,47	20,07	20,40	15,92
9. Összesen	100	100	100	100	100	100

Megjegyzés: * nincs adat; ** 1991 – 15 évig, 2001 – 16 évig

3. A szlovákiai magyarság alacsony műveltségi szintjére mutatnak rá a legfeljebb *érettségi nélküli középiskolai képzettség*gel rendelkező lakosok számára vonatkozó statisztikai adatok. Az ilyen végzettségű magyar lakosok százalékos aránya ugyanis tartósan meghaladja az összlakossági arányt. A magyarság szempontjából hátrányos fejlődési tendenciára utal, hogy tíz év alatt ez a negatív jelenség még inkább elmélyült, hiszen az 1991-es népszámlálási adatok szerint az érettségi nélküli középiskolai képesítéssel rendelkezők százalékos aránya 10,83%-ról csak 10,63%-ra módosult 2001-re, de a lakosság 10,76%-os, ill. 9,68%-os arányváltozásához viszonyítva ez közvetett növekedést jelent (lásd az 1. táblázat 2. sorát). Ez mutatható ki a lakosságon belüli ilyen képzettségűek arányának az országos arányokhoz képest nagyobb mértékű növekedésével is. Az 1991-es népszámlálási adatok szerint Szlovákia lakosai közül 21,14%-nak volt legfeljebb érettségi nélküli középiskolai képesítése, a magyar nemzetiségűek közül 21,28%-nak. Ezek az adatok 2001-re 23,50%-ra, ill. 25,81%-ra emelkedtek (lásd a 2. táblázat 2. sorát). Az országos fejlődési tendenciákhoz képest tehát a magyarság műveltségi szintjében a hátrányos változások jelei abban is felfedhetők, hogy a magyarság körében nagyobb arányban növekedett az alacsonyabb, érettségi nélküli középiskolai képzettséggel rendelkező lakosok száma, mint általában Szlovákiában, s ez lényegében az említett tíz év alatt következett be. Azonban külön-külön a szlovákiai, ill. a magyar nemzetiségű lakosok körében az imént említett százalékos aránynövekedést csak annyiban lehet pozitív je-

szemle-2006-2.qxd 2006. 06. 19. 13:02 Page 79

lenségnek tekinteni, hogy a legfeljebb alapiskolai képzettségű lakosok, vagyis az ennél alacsonyabb műveltségi szintű lakosok rovására jött létre.

4. A legfeljebb *érettségivel végződő középiskolai képesítés*sel rendelkező lakosok között Szlovákiában az összlakosság arányszámánál alacsonyabb a magyar nemzetiségű lakosok aránya, amely az 1991. évi 8,80%-ról 2001-re 8,35%-ra csökkent (lásd az 1. táblázatot). Mivel a magyar összlakosság számának csökkenése ennél nagyobb mértékű, ezért itt is relatív javulásról, a lakosság 9,68%-os arányához való közeledésről beszélhetünk. E pozitív változási tendenciát azonban beárnyékolja, hogy mindenekelőtt az érettségivel rendelkező magyar szakmunkások számának növekedése idézte elő. Tíz év alatt 4880-ról 16 107-re emelkedett az ilyen végzettségűek száma, amely 230%-os növekedésnek felel meg (lásd az 1. táblázatot). Ennek ellenére azonban az e csoportba tartozó szlovákiai lakosoknak a magyarok csak a 6,31%-át teszik ki. Szlovákiában a mai napig a magyar nyelvű középiskolai képzésben a gimnáziumi képzés van túlsúlyban, ezért nem meglepő, hogy az ilyen legmagasabb középiskolai végzettséggel rendelkező lakosok között még mindig lényegesen nagyobb arányban vannak a magyar nemzetiségűek, mint azt az összlakossági arányok indokolnák. Az 1991-es 13,30%-os arány 2001-re 12,48%-ra módosult, de így az utóbbi inkább távolodott (2,80%-ra a 2,54%-ról) a 9,68%-os összlakossági aránytól, mint közeledett volna. A szlovákiai magyarság ezt a magas gimnáziumi képzettségi szintet nem tudta a felsőfokú továbbtanulásban határozottabban kamatoztatni. Ezt úgy is értékelhetjük, hogy ezáltal az érettségivel járó középiskolai szakképzést igénylő munkahelyek betöltése terén a magyarság hátrányos helyzetbe került. Szlovákiában a szakközépiskolai végzettségű lakosok alkotják a legfeljebb érettségivel rendelkező lakosok túlnyomó részét. E kategóriában a magyarok aránya nem éri el az összlakossági arányt, de a 8,16%-ról 7,71%-ra történő változás a 9,68%-hoz való közeledés tendenciáját mutatja (lásd az 1. táblázatot).

A lakosoknak a képesítési szintek szerinti belső eloszlása tekintetében hasonló fejlődési tendenciák fedezhetők fel 1991 és 2001 között a szlovákiai magyarságnál, mint országos szinten (lásd a 2. táblázat 3.1., 3.2. és 3.3. sorát). Ebből is látható, hogy a szlovákiai magyarság műveltségi szintbeli lemaradása középszinten, az érettségivel végződő szakmunkás és szakközépiskolai képesítésekben mutatkozik meg. Érdemes felfigyelni azonban arra, hogy az előbb említett összlakossági arányokat lényegesen meghaladó gimnáziumi végzettségű magyar lakosok száma valójában az országostól eltérő belső arányokban is megmutatkozik. A legfeljebb középiskolai érettségivel rendelkező magyar lakosok 27,50%-a gimnáziumban érettségizett, országos szinten ez csak 18,38%-ot tesz ki.

5. Szlovákia *felsőfokú végzettség*gel rendelkező 423 324 lakosa közül 2001-ben 23 652 volt a magyar nemzetiségű, amely 5,59%-nak felel meg. Ez nemcsak relatív gyarapodást, hanem abszolút növekedési tendenciát is mutat az 1991. évi 5,35%-hoz képest. Ennél még nagyobb arányú a valós javulás, mivel az összmagyarság száma ez idő alatt 10,76%-ról 9,68%-ra csökkent. A 9,68%-tól az 5,59% azonban még mindig nagyon messze van, s ez arra utal, hogy a magyarság felsőfokú műveltségi szintje magasan elmarad az országos szinttől (lásd az 1. táblázatot). Ez megmutatkozik abban is, hogy Szlovákia lakosainak 7,87%-a felsőfokú végzettségű, míg a magyar nemzetiségű lakosoknak csak a 4,54%-a rendelkezik felsőfokú végzettséggel. A belső arányokat tekintve a tudományos fokozattal rendelkező magyarok

szemle-2006-2.qxd 2006. 06. 19. 13:02 Page 80

aránya a legkisebb. Az alacsonyabb műveltségi szint mutatója még az is, hogy a bachelor fokozattal rendelkező magyar nemzetiségűek száma és aránya a legjobb, sőt 8,18%-os arányával nagyon közel került a szükséges 9,68%-hoz (lásd az 1. és 2. táblázatot).

A magyar nemzetiség több tíz éven át tartó nagyarányú lemaradását a felsőfokú végzettség tekintetében nem kellene szükségképpen a kisebbségi lét velejárójának tekinteni. Nemcsak külföldi, hanem szlovákiai adatok is ezt igazolják, hiszen a roma és a magyar nemzetiségen kívül valamennyi szlovákiai nemzetiség körében a felsőfokú műveltségű lakosok számaránya lényegesen meghaladja a szlovák nemzetiségűek 8,24%-os arányát (lásd a 3. táblázatot).

3. táblázat. A legmagasabb elért műveltség nemzetiségi megoszlásban (2001)* (százalékban)

A lakosok körében nemzetiség szerint	Felsőfokon (%)
Szlovák	8,24
Magyar	4,54
Ruszin	12,26
Ukrán	21,21
Cseh	17,78
Német	17,13
Lengyel	14,14
Horvát	10,34
Szerb	15,21
Roma	0,19
Országos átlag	7,87

Megjegyzés: * az adatok %-ban értendők

Az 1991-es és 2001-es népszámlálási adatatok alapján még két összevetést készítettünk el (lásd a 4. táblázatot).

Az egyik a műveltségi szintekre vonatkoztatott magyar lakossági hiányt, ill. annak többletváltozásait mutatja be a magyarság 10,76%-os, valamint 9,68%-os számarányának függvényében; a másik a tíz év alatt beállt lakossági gyarapodás, ill. csökkenés számát és azok százalékát fedi fel. Ezek alapján látható, hogy a két legalacsonyabb képzettségi szintű magyar lakosok számában mutatkozó többlet százalékaránya tíz év alatt nőtt, ami negatív jelenségre utal, a többi három képzettségi szintnél a hiány százalékaránya csökkent, ami viszont pozitív változást jelent. Ami az egyes legmagasabb végzettségi szinttel rendelkező lakosok számának tíz év alatt bekövetkezett gyarapodását/csökkenését illeti, a szlovákiai magyarság mindenütt elmarad az országos változás százalékos arányaitól, kivéve a felsőfokú végzettségű lakosokat, akiknél a magyarság gyarapodása 44,16%-os volt, az országos viszont csak 37,93%-os. Az utolsó sorban százalékban is kifejeztük a magyarság részesedését az 1991–2001 közötti országos változásokban.

szemle-2006-2.qxd 2006. 06. 19. 13:02 Page 81

4. táblázat. Legmagasabb elért műveltség

		Alapiskola	Középiskola érettségi nélkül	Középiskola érettségivel	Középiskola összesen	Egyetem	Gyermekek
Magyar nemzetiség							
1991	Kellene lenni	162 779	119 943	103 696	223 639	33 025	141 382
	+/-*	+61 246	+781	-18 921	-18 140	-16 618	-25 265
	%-ban	+37,63	+0,65	-18,25	-8,11	-50,32	-17,87
2001	Kellene lenni	109 674	122 369	133 397	255 767	40 978	104 530
	+/-	+ 49 013	+ 12 019	-18 379	-6 361	-17 326	-21 688
	%-ban	+44,69	+9,82	-13,78	-2,49	-42,28	-20,75
1991–2001**	+/-	-65 332	+13 664	+30 243	+43 907	+7 245	-33 275
	%-ban	-29,16	+11,32	+35,67	+21,37	+44,16	28,66
Szlovákia							
1991–2001**	+/-	-379 823	+149 427	+414 362	+563 789	+116 404	-234 108
	%-ban	-25,11	+13,40	+43,00	+27,13	+37,93	17,82
A magyar nemzetiség részesedése	%-ban	17,20	9,14	7,30	7,78	6,22	14,21

Megjegyzés: * többlet (+), hiány (-); ** 1. táblázat

A szlovákiai magyarság egyik legsúlyosabb problémája azonban a népszaporulat csökkenése. A 4. táblázat utolsó oszlopában a 15 (1991), ill. 16 (2001) évnél fiatalabb lakosok adatait rögzítettük. Az összlakosság 10,76%-ához, ill. 9,68%-ához viszonyítva a magyar nemzetiség ilyen korú fiataljainak hiánya 17,87%-ról 20,75%-ra nőtt 1991 és 2001 között. Az ilyen korú magyar lakosok száma 33 275-tel csökkent, amely 28,66%-os csökkenésnek felel meg. Szlovákia említett korú lakosainak száma ennél lényegesen kisebb mértékben, 17,82%-kal csökkent a jelzett időszakban.

4. Az alacsonyabb műveltségi szint okainak elemzése

A szlovákiai magyar nemzeti közösség alacsonyabb műveltségi szintjének egyik fő okát az iskolai művelődésben, a magyar iskolák hálózatában, az ott folyó oktatás tartalmában, színvonalában és nem utolsósorban a magasabb műveltségi szint elérésének igényére való nevelésben kell keresni. E problémák olyannyira összetettek, hogy megoldásukra az elmúlt másfél évtizedben a szlovákiai magyarság még próbálkozást sem tett.

Az alacsony műveltségi szint a középiskolai képzésben és a felsőoktatásban termelődik. Arra, hogy a távolabbi múltból örökölt műveltségi lemaradásról van-e szó vagy e műveltségi szintbeli lemaradás tovább generálja önmagát, a középiskolai képzés és a felsőoktatás utolsó 15 évének áttekintésével keressük a választ.

4.1. Középiskolai képzés

A középiskolai képzés tekintetében a fenti kérdésekre az 1991-es, 2001-es és 2005-ös statisztikai adatok elemzésével próbálunk válaszolni. E célból a hivatalos statisztikai adatok alapján olyan új statisztikákat készítettünk, amelyek jellemzik a képzésben levő diákok, hallgatók számbeli lemaradását (lásd az 5. táblázatot). Mivel a magyar nemzetiség 10,76%-os (1991) és 9,68%-os (2001) arányától nagyban

szemle-2006-2.qxd 2006. 06. 19. 13:02 Page 82

eltérnek az egyes iskolai oktatásban részt vevő korcsoportok százalékos arányai, ezért a korrekt következtetések levonása érdekében a korcsoportok arányait vettük alapul a számításoknál. A hivatalos statisztikai adatok szerint 1991-ben Szlovákia 14–19 éves korcsoportjának 9,54%-át (*Sčítanie…* 1991), 2001-ben pedig 8,36%-át (*Sčítanie…* 2001) alkották a magyar nemzetiségűek. Mivel 2005-re vonatkozóan hivatalos adatok nem állnak rendelkezésünkre becslésre kényszerültünk, mely az 1991 és 2001-es adatok közötti differencia arányos továbbvitelén alapszik. Az így megkapott magyar nemzetiségű 14–19 éves korcsoport 2005-ös aránya 7,88%. Azon magyar nemzetiségű diákok számát, akiknek a középiskolai képzésben kellene lenniük, a szlovákiai diákok számadatainak imént kapott százalékos arányában számítottuk ki. Most pedig térjünk ki az így elkészített 5. táblázat adatainak elemzésére!

Elsőként azt mondhatjuk, hogy a szlovákiai magyarság a jelzett három évben, tehát valójában az elmúlt 15 évben a középiskolai képzés szinte valamennyi típusában (kettő kivételével) tovább halmozta a hiányt. Ez az 5. táblázatban levő adatok alapján számokban is megbecsülhető, például úgy, hogy az 1991-es és 2005-ös diákszámok átlagait elosztjuk 4-gyel (4 éves középiskolai képzést számolva), és megszorozzuk 15-tel. Az ilyen becslés alapján a magyarság 15 éves vesztesége a középiskolai képzésben megközelítőleg 8700-ra tehető.

A továbbtanulás esélyeit illetően még szembetűnőbb a műveltségi szintre való kihatása miatt az, hogy ehhez a veszteséghez megközelítőleg 7300 fővel az érettségivel végződő gimnáziumi és szakközépiskolai képzés járult hozzá.

Az utóbbi négy-öt évben a középiskolai képzésben a magyarság hiánya abszolút számokban is csökkenő tendenciát mutat. A korcsoportban mutatkozó csökkenés miatt a korcsoportok arányaihoz való felzárkózás tendenciája erőteljesebben észlelhető.

A magyar nemzeti kisebbség szempontjából a középiskolai képzés eme kedvező fejlődési tendenciáit azonban némileg beárnyékolja három, a képzés belső struktúrájában meglévő kedvezőtlen állapot.

szemle-2006-2.qxd 2006. 06. 19. 13:02 Page 83

5. táblázat. Diákok száma az egyes iskolatípusokban (1991, 2001, 2005)

Diákok száma								
	Szlovákia	Magyar nemzetiségű	Magyar tannyelvű	Magyar nemzetiségűnek kellene lenni	Hiány/Többlet		Magyar nemzetiségű %-ban	Korcsoport %-ban
					számban	%-ban		
1991								
Gimnázium	59 172	5 259	4 089	5 645	-386	-6,84	8,89	9,54
Szakközépiskola	95 195	7 421	4 700	9 082	-1661	-18,29	7,80	9,54
Szakmunkásképző	143 282	12 992	5 630	13 669	-677	-4,95	9,07	9,54
Középiskola érettségivel (1+2)	154 367	12 680	8 789	14 727	-2047	-13,90	8,21	9,54
Középiskolák összesen	297 649	25 672	14 419	28 396	-2724	-9,59	8,62	9,5
2001								
Gimnázium	86 239	6 093	4 982	7 210	-1 117	-15,49	7,07	8,36
Szakközépiskola	91 820	6 336	3 711	7 676	-1 340	-17,46	6,90	8,36
Szakmunkásképző	106 775	9 188	4 925	8 926	+262	+2,93	8,61	8,36
Középiskola érettségivel (1+2)	178 059	12 429	8 693	14 886	-2 457	-16,51	6,98	8,36
Középiskolák összesen	284 834	21617	13 618	23 812	-2 195	-9,22	7,59	8,36
2005								
Gimnázium	99 758	6 895	5 762	7 861	-966	-12,29	6,91	7,88
Szakközépiskola	81 498	5 573	3 704	6 422	-849	-13,22	6,84	7,88
Szakmunkásképző	65 020	4 570	2 725	5 124	-554	-10,81	7,03	7,88
Egyesített középiskolák	71 534	6 079	3 381	5 636	+443	+7,86	8,50	7,88
Középiskola érettségivel (1+2)	181 256	12 468	9 466	14 283	-1 815	-12,71	6,88	7,88
Szakm.képzők és egyesített középisk. összesen	136 554	10 649	6 106	10 760	-111	-1,03	7,79	7,88
Középiskolák összesen	317 810	23 117	15 572	25 043	-1 926	-7,69	7,27	7,88

Elsőként a szak- és az egyesített középiskolákkal kapcsolatos problémákat említjük. A középiskolai képzés európai trendek által is sugalmazott szerkezeti és tartalmi változtatások igénye, valamint a központi közigazgatási kompetenciák egyes részeinek átruházása az alacsonyabb közigazgatási intézményekre, 2002-ben új középiskolai típus létrehozásához vezetett. Így jöttek létre az *egyesített középiskolák* (združené stredné školy), amelyek túlnyomó részben az addig hagyományos szakmunkásképzők integrálódásához vezettek. Kisebb részben e változás vesztesei azonban a szakközépiskolák is. A szakmunkásképzőkben 2001 és 2005 között a diákok száma 41 755-tel, a szakközépiskolákban csak 10 322-vel csökkent szlovákiai viszonylatban. Az egyesített középiskolák révén azonban, ahol 2005-ben már 71 534 tanuló tanult, a középiskolai szakoktatásban részt vevő diákok száma 2001-től (szakközépiskola és szakmunkásképző) 2005-ig (szakközépiskola, szakmunkásképző és egyesített középiskola) 19 457-tel nőtt (lásd az 5. táblázatot). Ezek az adatok azt mutatják, hogy a Szlovákia középiskoláiban folyó szakképzés az utóbbi néhány évben reneszánszát éli. Érdekességként említjük a korábbi tíz év változásait, mialatt – ha nem is folyamatosan, de az 1990 és 2001-es évek diákszámai szerint – a középiskolai szakoktatásban a diákok száma 38 478-cal csökkent (László 2004, 212–226). Ez idő alatt a gimnazista diákok száma is, megtartva az 1990 óta tartó folyamatos fejlődést, 13 519-cel nőtt.

A magyar nemzetiség középiskolai szakoktatását illetően a diákok száma 2001-re 1990-hez viszonyítva 5224-gyel csökkent, amely a szlovákiai, imént említett

szemle-2006-2.qxd 2006. 06. 19. 13:02 Page 84

38 478-as diákszámcsökkenés igen magas, 13,58%-át adja (László 2004, 212–226). 2001-től 2005-ig viszont a szakképzésben levő magyar diákok száma 698-cal nőtt, amellyel a szlovákiai növekedéshez csupán 3,59%-kal járult hozzá (lásd az 5. táblázatot).

Ami viszont szembetűnő, de nem meglepő, hogy az egyesített középiskolákban a magyar nemzetiségű diákok száma 443-mal meghaladja a korcsoport 7,88%-os arányát, hiszen a szakmunkásképzőkben már 2001-ben is hasonló jelenségre figyelhettünk fel (lásd az 5. táblázatot).

Ezt a kedvező jelenséget azonban túlnyomórészt a nem érettségivel végződő középiskolai szakoktatásban érte el a szlovákiai magyarság az érettségivel végződő képzés rovására, hiszen 2005-ben a középiskolai képzés területén a diákhiány közel 2000 fő (lásd az 5. táblázatot). Ez tehát végül is a felsőfokú képzésbe való belépés esélyeit rontja a magyarság számára.

Szlovákiában a középiskolák négy típusát különböztetjük meg: gimnáziumok, szakközépiskolák (stredné odborné školy), szakmunkásképzők (stredné odborné učilištia) és egyesített középiskolák (združené stredné školy). A három utolsó típusban különböző szakokon és az azok által kínált specializációkban lehet tanulmányokat folytatni. A szakokon belül a hivatalos statisztikák nem tartalmazzák a diákok nemzetiségi összetételét, a magyar nyelven folyó oktatással kapcsolatos információkat azonban igen. A 2005/2006-os tanévben Szlovákiában a négy középiskola-típusban összesen 317 810 diák tanult, közülük 241 369 tanuló az érettségivel végződő teljes középiskolai képzést (úplné stredné štúdium s maturitou) látogatta, ők az összes diák 75,95%-át tették ki (lásd az 5. táblázatot) (*Separát…* 2005).

A magyar tannyelvű középiskolák és osztályok 15 572 diákja közül teljes középiskolai tanulmányokat végez 11 374, vagyis az összes diák 73,04%-a. A 6. táblázatban megadtuk ezen diákok megosztását az egyes iskolatípusok szerint.

6. táblázat. A diákok száma a teljes érettségivel végződő középiskolai képzésben (USV)

2005/2006	Gimnázium	Szakközépiskola	Szakmunkásképző	Egyesített	Összesen
Szlovákiában	99 758	77 980	25 572	40 408	243 718
Magyar tannyelvű	5 762	3 674	365	1 573	11 375
	5,78%	4,71%	1,43%	3,89%	4,67%
Magyar nyelvű képzésben résztvevő diák	5,78%	4,54%	4,19%	4,73%	4,90%

E táblázatból az is kitűnik, hogy a magyar nyelvű érettségivel végződő szakoktatásban résztvevő diákok száma – arányában is – az egyesített középiskolákban, de leginkább a szakmunkásképzőkben lényegesen elmarad az összes diák arányától, amely a felsőfokú továbbtanulás esélyeit rontja.

A 2002-ben megkezdett *középiskolai szakképzés szerkezetváltásá*t a szlovákiai magyarság nem tudta a maga hasznára fordítani, mert nem készült fel az ilyen változásra, és nem volt – és ma sincs – iskolapolitikai stratégiája a fejlődési tendenciák, ill. az új kihívások kezelésére.

Tanulmányunkban eddig a középiskolai oktatásnak a műveltségi szintre való hatását az érettségivel végződő és egyéb képzést nyújtó két szakterületre bontva elemeztük. Tekintsünk be egy kicsit mélyebben a szakokban és szakspecializációkban

szemle-2006-2.qxd 2006. 06. 19. 13:02 Page 85

rejlő lehetőségek elemzésébe! Ehhez szintén csak Szlovákiára és a magyar nyelvű oktatásra vonatkozóan rendelkezünk hivatalos statisztikai adatokkal.

A 7. táblázatból kiolvasható, hogy a magyar nyelven kínált szakok száma és a szakokon belül választható specializációk száma az egyes képzési formákban és a középiskolák típusaiban egyaránt messze elmarad az országos számadatoktól. Pedig ezek tehetnék vonzóbbá a magyar nyelvű középiskolai képzést, és ezáltal lehetne növelni a speciális képességeket és készségeket igénylő munkaerőpiacon való elhelyezkedés esélyeit.

A legjobb helyzetben levő magyar gimnáziumok is csak idegen nyelvre, informatikára, matematikára és fizikára, biológiára és ökológiára szerveznek külön speciális osztályképzést, amely nagyon kevésnek mutatkozik.

A többi iskolatípusban hasonlóan kedvezőtlen a magyar nyelven tanulható szakok és specializációk kínálata (lásd a 7. táblázatot). Ez egyrészt lényegesen csökkenti a magyar nyelvű középiskolai képzés vonzását, a magyar nemzetiség körében hiányszakmákat idéz elő, és nem utolsósorban bizonyos szakmákban túlképzéshez vezethet, amely a munkanélküliek számát növelheti.

7. táblázat. Tanulmányi szakok (specializációk) száma a középiskolákban

Képzési formák	Állami		Magán		Felekezeti	
	Szlovákia	Magyar tannyelvű	Szlovákia	Magyar tannyelvű	Szlovákia	Magyar tannyelvű
Gimnáziumok						
ÚSV (specializáció)	(14)	(5)	(7)	(1)	(7)	(2)
Szakközépiskolák						
4–5 éves, ÚSV	18 (202)	9 (24)	9 (49)	2 (4)	4 (20)	
1–3 éves, VYŠ	10 (39)		2 (13)			
1–3 éves, PMŠ	6 (15)	2 (2)	5 (13)		1 (1)	
8 évf.	1 (3)		1 (1)			
1–3 éves, NDŠ	1 (1)				1 (1)	
1–3 éves, SV					1 (1)	
Szakmunkásképzők						
4–5 éves	16 (90)	3 (5)	8 (40)	2 (3)	2 (4)	
2–3 éves	13 (150)	10 (35)	9 (45)	6 (13)	7 (15)	
1–3 éves, ZUUP	9 (22)	2 (2)	1 (2)			
1–3 éves, NDŠ	11 (61)	9 (14)	6 (20)	3 (5)	7 (9)	
Egyesített középiskolák						
4–5 éves, ÚSV	20 (197)	8 (14)	5 (20)	3 (9)	1 (4)	
1–3 éves, VYŠ	(4) 4					
1–3 éves, PMŠ	7 (15)	2 (2)	2 (3)			
1–3 éves, NDŠ	15 (59)	6 (9)	3 (7)	2 (4)	2 (4)	
1–3 éves, SV	17 (143)	8 (28)	5 (24)	5 (12)	4 (9)	
1–3 éves, ZUUP	7 (10)		1 (1)			

Megjegyzés: A táblázatban a tanulmányok végzésére kínált szakok számát tüntettük fel, zárójelben az azokon belül tanulható szakspecializációk száma található.
ÚSV – úplné stredné vzdelanie s maturitou (teljes középiskolai képzés érettségivel)
PMŠ – pomaturitné štúdium (érettségi utáni tanulmányok)
NDŠ – nadstavbové štúdium (felépítményi tanulmányok)
VYŠ – vyššie odborné štúdium s absolutóriom (felsőbb szaktanulmányok)
SV – stredné odborné štúdium bez maturity (középfokú szaktanulmányok érettségi nélkül)

A harmadik téma, amely a magyar nemzetiség műveltségi szintjével összefüggésbe hozható, az a munkavégzés melletti (levelező, esti) *távoktatás.* Amint azt az előzőekben tapasztaltunk, a magyar nemzetiség középiskolai képzésére vonatkozó szám-

szemle-2006-2.qxd 2006. 06. 19. 13:02 Page 86

adatok elmaradnak az országos adatoktól. Stratégiai célként a magyarság korcsoport szerinti százalékos arányának megfelelő szintű középiskolai képzés elérése jelölhető meg. Ez azonban a szlovákiai magyarság műveltségi szintjében mutatkozó lemaradás enyhítésére nem elégséges, mivel a magyarság körében a 2001-es népszámlálás adatai szerint a 9,68%-os összlakossági aránynál 49 019-cel többen vannak azok, akik legfeljebb alapiskolai végzettséggel rendelkeznek (lásd az 1. táblázatot). Ehhez még hozzávehetjük a legfeljebb szakmunkás képesítésű 8286 magyar nemzetiségű lakossági többletet is.

Ezen 57 305 magyar nemzetiségű lakos számára a középszintű távoktatás nyújthatná a magasabb képzettségi szint elérésének lehetőségét és a munkanélküliség bűvköréből a munkaerőpiacon való megjelenés esélyét.

Szlovákiában a középiskolai távoktatás (štúdium popri zamestnaní, ŠPZ) nagyon fejletlen. Mind a négy középiskolai típusban összesen 12 060 személy végzi tanulmányait munkavégzés mellett vagy munkanélküliként. Ezek közül csak 270-en tanulnak magyar nyelven. Mindenekelőtt a magyar tannyelvű középiskolák és a magyar tannyelvű osztályokkal rendelkező iskolák számára kínálkozik itt fejlesztési lehetőség egyrészt a rendes középfokú távoktatás bővítésével, másrészt a munkaerőpiac által igényelt konkrét munkavégzési képességek megszerzéséhez hosszabb-rövidebb ideig tartó középiskolai képesítést nem adó képzések megszervezésével.

4.2. Felsőoktatás

Az 1991-es népszámlálási adatok szerint Szlovákia felsőfokú végzettségű lakosai közül 10,76%-nak, azaz 33 025-nek kellett volna magyar nemzetiségűnek lennie. A valóságban azonban csak 16 407 magyar nemzetiségű lakos rendelkezett felsőfokú végzettséggel, vagyis a hiány 16 618 személy volt. A 2001-es népszámlálás adatai szerint a felsőfokú végzettségűek hiánya 17 326-ra emelkedett (az 1. és 4. táblázat adatai alapján). A felsőoktatás tehát a kilencvenes években tovább halmozta a szlovákiai magyarság műveltségi szintjében meglevő lemaradását.

Érdekességként megemlítjük, hogy amennyiben a szlovákiai magyar fiatalok a 20–24 éves korcsoportban meglévő arányainak megfelelő számban vettek volna részt a szlovákiai felsőoktatásban, akkor a 2001-es népszámlálás által kimutatott 23 652 diplomás magyar nemzetiségűhöz képest (lásd az 1. és 8. táblázatot) közel 7200-zal több szlovákiai magyarnak lett volna felsőfokú képzettsége. Ehhez az adathoz úgy jutottunk, hogy az 1991-es és 2001-es hiányok átlagát öttel osztottuk (a felsőoktatás hosszát öt évnek vettük), és megszoroztuk 11-gyel, a köztes évek számával.

Szlovákia felsőoktatásában a hivatalos statisztikák a hallgatókat öt szakágazatra osztják: egyetemi, műszaki, közgazdasági, mezőgazdasági és művészeti. (Az viszont más kérdés, hogy mely tanulmányi szakok és specializációk hallgatói tartoznak az egyes szakágazatokba.) A népszámlálások időpontjainak függvényében a 8. táblázatban feldolgoztuk a hallgatók megoszlását az egyes szakágazatok szerint.

A szlovákiai magyarság érvényesülése, ill. a magasabb pozíciók elérése szempontjából az sem mellékes, hogy milyen a magyar nemzetiségű hallgatók eloszlása a szakágazatok, illetve a tanulmányi szakok, specializációk keretein belül. A szakágazatokon belül mindenekelőtt a nagyszámú hallgatóságot befogadó egyetemi és

szemle-2006-2.qxd 2006. 06. 19. 13:02 Page 87

műszaki ágazatokban még 1991-ben meglévő nagyarányú eltérés (40,79% – 52,06%, ill. 38,97% – 27,39%) 2001-re kisebb eltérést mutatva kiegyenlítődött (41,95% – 46,96%, ill. 28,95% – 31,03%). A magyar nemzetiségű hallgatók száma e két szakágazaton belül az országos százalékos arányokhoz közeledett (lásd a 8. és 9. táblázatot).

Szembetűnő azonban, hogy a hallgatói szám országos változásainak tendenciáitól a magyar nemzetiségű hallgatók számának változásai eltérő fejlődési tendenciákat mutatnak. Míg pl. a műszaki tanulmányokat folytató hallgatók százalékos arányaiban a kilencvenes években 10%-os volt a visszafejlődés (38,97% – 28,95%) Szlovákiában, a magyar nemzetiségű hallgatók esetében – éppen ellenkezőleg – ezen ágazat hallgatóinak százalékos aránya közel 4%-kal nőtt. Nagy valószínűséggel a magyar nemzetiségű hallgatók a műszaki mérnökképzés iránt országosan megmutatkozó kisebb érdeklődés miatt az e szakokra való könnyebb bejutást használták ki. A statisztikai adatok szerint azonban a felsőoktatásban levő magyar fiatalok százalékos aránya ténylegesen nem emelkedett, hanem az 1991-es 4,83%-ról 2001-ben 4,51%-ra csökkent. Ez figyelmeztető csökkenés lenne, ha a felsőoktatásban részt vevő fiatalok 20–24 éves korcsoportjában a magyar nemzetiségű 10,09%-os arány nem csökkent volna ez alatt az idő alatt 8,50%-ra. Így ténylegesen a fejlődés tendenciáját azon lehet lemérni, ha megnézzük, hogy a magyar nemzetiségű hallgatók hány százalékát teszik ki azon hallgatói számnak, amennyinek a korcsoportok arányai szerint lenni kellene a felsőoktatásban (lásd a 8. táblázat utolsó oszlopát).

Ezek szerint a szükséges magyar nemzetiségű hallgatók csak 47,83%-a volt a felsőoktatásban 1991-ben. Ez az arány 2001-re 53,11%-ra, 2004-re 56,25%-ra nőtt. E növekedést azonban beárnyékolja a szakágazatok hallgatói számának az ágazatok közötti, de az ágazatokon belüli nem egyenletes, ingadozó változása is (lásd a 8. táblázatot).

A szlovákiai magyarság a felsőoktatásban való emelkedő részvételével hozzájárul műveltségi szintjének emeléséhez. A 2004-es 56,25% azonban még túl messze van a 100%-tól.

Mi az oka annak, hogy a szlovákiai magyarság képtelen gyorsabban mozgósítani a 43,75%-os tartalékait, és miért nem követi a felsőfokú képzés terén a szakágazatok közötti és azokon belüli országos fejlődési tendenciákat? Minden valószínűséggel e kérdések megválaszolásában rejlik a felsőfokú képzés terén a szlovákiai magyarság országos szinthez való felzárkózásának gyorsabb üteme.

szemle-2006-2.qxd 2006. 06. 19. 13:02 Page 88

8. táblázat. A hallgatók száma a felsőoktatásban I.

	SZK		MN		MNSZ %-ban	KL	Hi	R %-ban
	Száma	%-ban	Száma	%-ban				
1991 (A korcsoport 10,09%-a magyar nemzetiségű)								
Egyetemi	21 387	40,79	1 317	52,06	6,16	2 158	841	61,03
Műszaki	20 430	38,97	693	27,39	3,39	2 061	1 368	33,62
Közgazdasági	5 845	11,15	246	9,72	4,21	590	344	41,69
Mezőgazdasági	4 082	7,78	241	9,53	5,90	412	171	58,50
Művészeti	686	1,31	33	1,30	4,81	69	36	47,83
Összesen	52 430	100	2 530	100	4,83	5 290	2 760	47,83
2001 (A korcsoport 8,50%-a magyar nemzetiségű)								
Egyetemi	39 083	41,95	1 975	46,96	5,05	3 322	1 347	59,45
Műszaki	26 971	28,95	1 305	31,03	4,84	2 293	988	56,91
Közgazdasági	17 808	19,12	519	12,34	2,91	1 514	995	34,28
Mezőgazdasági	7 648	8,21	311	7,39	4,07	650	339	47,85
Művészeti	1 649	1,77	96	2,28	5,82	140	44	68,57
Összesen	93 159	100,00	4 206	100,00	4,51	7 919	3 713	53,11
2004 (A korcsoport 8,02 %-a magyar nemzetiségű)								
Egyetemi	48 805	45,60	2 706	56,05	5,54	3 914	1 208	69,14
Műszaki	29 608	27,67	1 124	23,28	3,80	2 375	1 251	47,33
Közgazdasági	20 030	18,72	734	15,20	3,66	1 606	872	45,70
Mezőgazdasági	6 660	6,22	217	4,50	3,26	534	317	40,64
Művészeti	1 919	1,79	47	0,97	2,45	154	107	30,52
Összesen	107 022	100,00	4 828	100,00	4,51	8 583	3 755	56,25

Megjegyzés: SZK – Szlovákia; MN – magyar nemzetiségű; MNSZ – magyar nemzetiségű hallgatók százalékos aránya Szlovákia felsőoktatási hallgatói között; KL – magyar nemzetiségűeknek a korcsoport szerint lenni kellene; Hi – számbeli hiány; R – a magyar hallgató (MN) részesedése a szükséges hallgatói számból (KL).

9. táblázat. A hallgatók száma a felsőoktatásban II.

	Gyarapodás 1991–2001				Gyarapodás 2001–2004			
	SZK	MN	SZK %-ban	MN %-ban	SZK	MN	SZK %-ban	MN %-ban
Egyetemi	17 696	658	82,74	49,96	9 722	731	24,88	37,01
Műszaki	6 541	612	32,02	88,31	2 637	-181	9,78	-13,87
Közgazdsági	11 963	273	204,67	110,98	2 222	215	12,48	41,43
Mezőgazdasági	3 566	70	87,36	29,05	-988	-94	-12,52	-30,23
Művészeti	963	63	140,38	190,91	270	-49	16,37	-51,04
Összesen	40 729	1 676	77,68	66,25	13 863	622	14,88	14,79

Megjegyzés: SZK – Szlovákia; MN – magyar nemzetiségű

Már jeleztük, hogy a felzárkózás folyamatában a gazdasági és társadalmi élet szerteágazó sokrétűsége miatt fontos lenne, ha a hallgatók számadatai követnék a szakágazatok és a tanulmányi szakok közötti megoszlás országos arányait.

Félő azonban, hogy e téren a felsőoktatáshoz való könnyebb hozzájutás (pl. felvételi vizsga nélkül), ill. a kisebb anyagi terhekkel járó lehetőségei miatt az érettségizők nem vennék figyelembe a munkaerőpiac elvárásait és a természetes szakmai igényeket.

Mindezek a diplomás szakemberképzés aránytalanságaihoz vezethetnek. A szlovákiai magyarság szemszögéből ezeknek az esetleges deformációknak most különösképpen figyelmet kellene szentelni, amikor lényegesen bővült a magyar nyelvű felsőoktatás Szlovákiában, és az európai integráció feltételei között nőttek az esélyek és lehetőségek a továbbtanulásra a magyarországi felsőoktatási intézményekben, de Európa más országaiban is.

A 2001 utáni időszakban a szlovákiai magyarság felsőfokú művelődésének fokozottabb figyelése azért vált időszerűbbé, mert lényegesen megerősödtek a magyar

szemle-2006-2.qxd 2006. 06. 19. 13:02 Page 89

nyelvű felsőoktatás intézményes keretei az új egyetem és egyetemi kar létrehozásával.

A szlovákiai magyarság szempontjából a legfontosabb, hogy milyen az új intézmények szakkínálata, és lehet-e ezen intézményekben új szakokon tanulmányokat folytatni. A két új intézmény – a Selye János Egyetem (Komárom) és a Konstantin Egyetem Közép-európai Tanulmányok Kara (Nyitra) – a Szlovákiában 2003-ig meglevő magyar nyelvű felsőoktatásra épül, és az addigi magyar nyelvű felsőoktatási programokban folytatja a képzést. Az utóbbi két évben új tanulmányi programot (hungarológiát) csak a pozsonyi Comenius Egyetem Magyar Nyelv és Irodalom Tanszéke, valamint két új programot, hungarológiát, ill. kulturális és szociális antropológiát a nyitrai Konstantin Egyetem Közép-európai Tanulmányok Kara indított.

A 2001–2004 közötti időszakban a szakágazatok terén beállt változások arra utalnak, hogy a magyar nemzetiség felsőfokú képzésében bizonyos strukturális változások jelei mutatkoznak (lásd a 8. és 9. táblázatot). Az elkövetkező évek fejleményei döntik el, milyen irányt vesz a szlovákiai magyarság felsőfokú művelődése.

Néhány statisztikai adatból már észlelhetők bizonyos negatív fejlődési tendenciák. Ezek közül most csak két jelenséget emelünk ki, amelyek valódisága már statisztikailag is alátámasztható.

Tudvalevő, hogy Szlovákiában az alsó tagozatos tanítóképzés 1959 óta a felsőoktatás része. Az óvópedagógus-képzés megmaradt középiskolai szinten. A 2005-ben bevezetett háromszintű felsőoktatás e két pedagóguskategória képzését úgy oldotta meg, hogy a bachelor szinten a hallgató óvópedagógusi képesítést ér el, majd folytatva tanulmányait a master szinten alsó tagozatos tanítói diplomát szerez. Emellett azonban megmaradt a középiskolai óvópedagógus-képzés is. Az ilyen felsőfokú tanulmányi programra felvett hallgatók tehát alsó tagozatos tanítók szeretnének lenni, csakhogy először el kell végezniük a bachelor szintű óvópedagógus-képzést. Ezért joggal összevonhatnánk a régi és új tanulmányi programok ilyen hallgatóit, egységesen besorolván őket az alsó tagozatos tanítóképzésbe.

A 2005/2006-os akadémiai évben Komáromban és Nyitrán alsó tagozatos tanítói programban 659 hallgató folytat tanulmányokat. Ha e számot kiegészítjük a magyarországi kihelyezett tanítóképzés 60 hallgatójával, akkor a 719 hallgatói számot kapjuk. Szlovákiában megközelítőleg 1200-1300 alsó tagozatos tanító számára biztosítanak helyet a magyar tannyelvű iskolák (Beňo et al. 1999, 6, 11–16). Amennyiben a hallgatók jelenlegi évfolyamszámából indulunk ki, akkor a két intézményben évfolyamonként 170 (70 nappali és 100 levelező) hallgató tanulna az alsó tagozatos tanítóképző programokban. A természetes utánpótlás biztosítása érdekében elég, ha évenként 30-50 alsó tagozatos tanító végez.

Másik említésre méltó képzési terület a magyar nyelv és irodalom szakos tanárképzés. Az Oktatási Minisztérium által 1998-ban készített felmérés szerint (*Štatistické…* 1990–2005) 581 tanár tanított magyar nyelvet és irodalmat Szlovákiában. Jelenleg Pozsonyban 58, Komáromban 289 (161 nappali, 128 levelező), Nyitrán 193 (172 nappali, 21 levelező), tehát összesen 540 (333 nappali, 149 levelező) hallgató készül a magyar nyelv és irodalom szakos tanári pályára.

Az első évfolyamban 2005-ben Komáromban 190 (103+87), Nyitrán 94 (80+14), összesen 294 magyar szakos hallgató tanult. Ezek szerint a 2008/2009-

szemle-2006-2.qxd 2006. 06. 19. 13:02 Page 90

es akadémiai évben Szlovákiában a magyar nyelv és irodalom szakos tanárképzés hallgatóinak száma elérheti az 1000 főt.

Az említett felmérés szerint a szlovákiai magyar tannyelvű alap- és középiskolákban 1998-ban 3221 pedagógus tanított. Szlovákiában a 2005/2006-os akadémiai évben a magyar nyelvű pedagógusképzés hallgatóinak száma 1676 (983 nappali és 693 levelező). Ebben az akadémiai évben az első évfolyamban 961 (434 nappali és 327 levelező) hallgató folytat tanulmányokat pedagógusképző tanulmányi programokban. Ezek alapján a 2008/2009-es akadémiai évre a szlovákiai magyar pedagógusképzésben a hallgatók száma elérheti a 3000 főt. A természetes pedagógusutánpótlás biztosítására hosszú távon elég, ha évenként 130-150 pedagógus végez.

A 2011-re esedékes népszámlálásig ezáltal ugyan gyarapodni fog a legmagasabb felsőfokú végzettségű magyar nemzetiségűek száma és aránya, azonban az ilyen fejlődési tendencia mellett a pedagógusdiplomával rendelkezők többsége nem fog tudni elhelyezkedni a magyar tannyelvű iskolákban.

Azt gondolnánk, nemcsak a szlovákiai magyar felsőoktatásban, hanem a teljes szlovákiai felsőoktatásban is a munkaerőpiac törvényei uralkodnak. Sajnos, ez nem teljesen igaz. A felsőoktatási intézmények a sok hiányossággal rendelkező normatív támogatási rendszer keretei között szabadon növelik a hallgatók számát azokon a tanulmányi szakokon, amelyek iránt megnőtt az érdeklődés, függetlenül attól, el tudnak-e majd helyezkedni az itt végzettek a szakmájukban. Szlovákiában nagyon kevés a diplomás munkanélküli, de elég nagy részük nem a szakmájának megfelelő munkát kényszerül elfogadni. A jelenlegi kaotikus jegyeket viselő köz- és felsőoktatásban a speciális szakképzéstől függetlenül, főleg az idegen nyelv és az informatika oktatásával a végzős hallgatók olyan kompetenciákhoz jutottak, amelyekkel jól el lehetett helyezkedni, sokszor felsőfokú diplomát nem igénylő munkahelyeken is.

Azonban ez a piac is telítődik, és egyre több a friss diplomás munkanélküli. A 2005-ben végzett diplomások több mint 12%-a szeptemberben munkanélküli volt. 2005 novemberében az összes munkanélküli több mint 7%-a rendelkezett diplomával.

A magyar nyelvű felsőoktatás szervezésénél, struktúrájának kialakításánál, a tanulmányi programok indításánál figyelembe kellene venni, hogy ne csak a képzettségi szint emelését, hanem a diplomás munkanélküliek számának csökkenését is elősegítse, úgy, hogy lehetőségük legyen az első diplomásoknak szakmájukban elhelyezkedni.

5. Befejezés

A szlovákiai magyar nemzeti kisebbség műveltségi, iskolai képzettségi szintjének az országos szintre történő emelése (lásd az 1. táblázatot) valószínűleg nagyon hosszú időt vesz majd igénybe. A rendszerváltást követő 15 évben, amelyből nyolc éven át a magyarság politikai képviselete kormánytényező volt, a műveltségi szint terén csak a javulás tendenciáit fedezhetjük fel, utalva az 1998-as kormányprogram idevágó részének nem teljesítésére. Az egyetem és egyetemi kar létrehozása komoly előrelépést jelentett, amelynek a műveltségi szint emelésére, a gazdasági, társadalmi szféra igényeinek megfelelő szakemberképzésre, a magas munkanélküliség

szemle-2006-2.qxd 2006. 06. 19. 13:02 Page 91

csökkentésére, a magasabb gazdasági, társadalmi pozíciók megszerzésére irányuló kihatásait csak hosszú távon lehet majd lemérni.

Az intézményes szlovákiai magyar felsőoktatás indulása (az első két év) viszont a korábbiakhoz képest nem hozott magával lényeges szakkínálat-bővítést, és a hallgatók nagyobb érdeklődésére számító új tanulmányi programokat lényegében csak a nyitrai egyetem kínál.

Az is szembetűnő, hogy a szlovákiai magyar felsőoktatás túlságosan a pedagógusképzésre összpontosít, ez pedig többszörösen felülmúlja az igényeket. A pedagógusképzés tömeges jellege és benne a levelező képzés igen magas aránya szükségképpen a képzés színvonalának romlását fogja előidézni, amely végül is a magyar közoktatás vonzását gyengíti. A Szlovákiában korábbról meglevő és az újonnan meginduló magyar nyelvű felsőoktatás nem eléggé tudta kiaknázni a szlovákiai magyarság 30-40%-os tartalékait. Ennyivel kevesebb magyar nemzetiségű fiatal érdeklődik ugyanis a felsőoktatás iránt, mint az országos átlag.

Az is megállapítható (lásd a 9. táblázatot), hogy a szlovákiai magyar felsőoktatás statisztikailag értékelhető mértékben kezdi elvonni a magyar nemzetiségű hallgatókat a műszaki és agrárszakoktól, amelyekben nincs magyar nyelvű felsőoktatás. Nyilván e szakokon előidézett veszteségeket semmiképpen nem kárpótolja a túlzott pedagógusképzés.

Nemcsak a szlovákiai magyarság érdeke, hanem össztársadalmi érdek is, hogy a magyar nemzetiség az iskolai képzés minden szintjén a korcsoportok arányainak megfelelő számban legyen jelen. Ez lehet a stratégiai alapcél. Ennek mihamarabbi eléréséhez szükséges konkrét teendők megalkotását csak szakmai és politikai síkon lehet elképzelni.

Az életen át tartó tanulás európai programja új, eddig ismeretlen lehetőségeket kínál a hagyományos iskolai képzést nem abszolvált lakosok számára magasabb képesítési szint eléréséhez, a munkaerőpiacon való sikeres elhelyezkedéshez szükséges szakkompetenciák megszerzéséhez. E területen kínálkoznak talán a legnagyobb fejlesztési lehetőségek a magyar nyelvű közép- és felsőoktatás részére is.

Felhasznált irodalom

A Szlovák Köztársaság Kormányának programja 1998. XII. rész. (1998. október 27.)

Beňo, Matej – Hargas, Martin – Herich, Ján – Sedivý, Marek 1999. Kvalifikovanosť pedagogických pracovníkov a odbornosť vyučovania v regionálnom školstve. *Slovenský učiteľ*, 7. évf. 6. sz. 6. p., 11–16. p. (A *Technológia vzdelávania* c. folyóirat melléklete.)

Gyurgyík László 2002. Népszámlálás 2001. *Gondolat,* 2. évf. 18. sz. 9–12. p. (Az *Új Szó* 2002. szeptember 6-i számának melléklete.)

Hrubos Ildikó 2002. *A „Bolognai folyamat”.* Budapest, Oktatáskutató Intézet, No. 235.

László Béla 2002. *A szlovákiai magyarság műveltségi szintjéről. Helyzetkép a szlovákiai magyar közoktatásról.* Dunaszerdahely, Lilium Aurum.

László Béla 2004. A magyar oktatásügy. In Fazekas József–Hunčík Péter (szerk.): *Magyarok Szlovákiában* (*1989–2004).* 1. köt. Somorja–Dunaszerdahely, Fórum Kisebbségkutató Intézet–Lilium Aurum, 183–246. p.

Rácz Vince 2006. Egyetemről a munkahivatalokba? *Új Szó*, 59. évf. (2006. március 25.) 71. sz. 3. p.

szemle-2006-2.qxd 2006. 06. 19. 13:02 Page 92

Sčítanie obyvateľov, domov a bytov v roku 1991. Bratislava, Štatistický úrad Slvenskej republiky (www.statistics.sk).

Sčítanie obyvateľov, domov a bytov v roku 2001. Bratislava, Štatistický úrad Slvenskej republiky (www.statistics.sk).

Separát štatistickej ročenky školstva Slovenskej republiky 2005 2005. Bratislava, Ústav informácií prognóz školstva (MŠ SR).

Štatistické ročenky školstva Slovenskej republiky 1990–2005. Bratislava, Ústav informácií a prognóz školstva (MŠ SR).

BÉLA LÁSZLÓ
ON THE EDUCATIONAL LEVEL OF HUNGARIANS IN SLOVAKIA

The study has five chapters that deal with the issues related to the educational level of Hungarian minority in Slovakia.

In the first chapter, the author outlines the geographical, territorial division of the Hungarian minority, and its density on the language territories. Consequently, on 410 territories the Hungarian population forms the majority of the population. Therefore, the Hungarian nationality is considered as an economic, and mainly agricultural factor.

The second part analyses the educational level, in harmony with the present European directions, focusing mainly on the three-level higher education and life-long education.

The third chapter deals with the analysis of the educational level of the Hungarian nationality, dividing it into five thematic parts. These are based on the population sensus made in 1991 and 2001. The detailed analysis show the changes of those who were on the level of those who have elementary, secondary, high school with or without leaving examination, higher education, and the negative and positive development tendencies of the Hungarian nationality.

The third chapter analyses the reasons of lower a educational level, discussing in detail the tendencies of changes in the last 15 years in high-school and higher education and how these affect the increase the educational level of Hungarians.

It can be stated that the Hungarian nationality after the system changes could not mobilize its reserves to educational increase, moreover, in many cases, lagging behind was more characteristic. The study describes in detail the age groups of the Hungarian nationality, and/or educational and qualificational situation by proportions of the total population on the basis of official statistical data and further provided statistics. Thus, it is possible to see where the educational and qualificational level of the Hungarian nationality should be and what are the strategic goals in these sphere that should be achieved.